

ὁ Εὐγένιος νὰ καταγράψῃ πλείστα παραδείγματα, μεθ' ὧ, κατὰ τὸ αὐτὸ ἀναλυτικὸν σύστημα, ἐξηγεῖ τὰς οὕτω διὰ τοῦ σώματος τῆ ψυχῆ προσγιγνομένας ἐννοίας.

Εἰς τὸ δεύτερον κεφάλαιον περὶ διαφορᾶς τῶν εἰδῶν καὶ τῶν ἐννοιῶν καὶ τρόπων παντοίων, τῶν ἐννοιῶν, λέγει, αἱ μὲν πάντα ἀπηλλαγμένα ὅλης καλοῦνται εἰλικρινεῖς καὶ καθαραί, ὡς ἡ τοῦ Θεοῦ, ἡ τῆς ψυχῆς, ἡ τῆς βουλήσεως, ἡ τοῦ ἐν τῆ ψυχῆ νοῦ καὶ ἄλλαι, αἱ δὲ μὴ καθαραί, ἦτοι μετὰ τινος ὕλικου, πάθους ἐκφερόμεναι, αἵτινες εἶναι διτταὶ αἱ μὲν διὰ τινος τῶν αἰσθητηρίων παραγόμεναι κινήσεις, οἷα τὰ αἰσθήματα, αἱ δὲ κατ' ἐπιστροφὴν ψυχῆς ἐπὶ τὰ ἄλλοτὲ ποτε γεγονότα τῶν αἰσθημάτων. Προσέτι αἱ μὲν τῶν ἐννοιῶν εἶναι ἀπλαῖ, αἱ δὲ μὴ ἀπλαῖ καὶ ἐκείναι μὲν καλοῦνται πρώτισται καὶ στοιχειώδεις, ὧν οὐδεμία εἶναι δυνατὴ ἀνάλυσις, αὗται δὲ ἀναλυταὶ ὡς εἰς ἀπλουστέρας νὰ διαιρεθῶσιν δυνάμεναι.

Καταλέγει περαιτέρω καὶ ἄλλας διαιρέσεις, περὶ ὧν σημειοῦμεν τοῦτο μόνον, ἐξ ὧν λέγει, ὅτι καὶ ἄλλας διαιρέσεις θὰ ἠδύνατό τις ἴσως νὰ ἐπινοήσῃ ἀναλόγως τῆς ἐκάστου ἀνθρώπου διαφόρου ἀγωγῆς, τοῦ ἔθισμοῦ καὶ τῶν νομίμων. Εἰσερχόμενος μετὰ ταῦτα εἰς τὸ περὶ διαφορᾶς τῶν ἐννοιῶν κατὰ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐν τῷ νῷ τοῦ ἀνθρώπου σχηματίζονται, καταλέγει πολλὰς τοιαύτας π. χ. τὰς ἐναργεῖς ἦτοι εὐκρινεῖς καὶ διακριτὰς καὶ τὰς γνωρίμους ἢ συγκεχυμένας, τὰς γνωριστικὰς καὶ ἀγνωρίστους τὰς πλήρεις καὶ μὴ, τὰς ἀληθεῖς καὶ ψευδεῖς καὶ ἄλλας. Καὶ ἐν τῷ ἀκολούθῳ κεφαλαίῳ καταλέγει τὰς διαφορὰς τῶν συγκεκριμένων καὶ τῶν ἀφηρημένων ἐννοιῶν, τοὺς διαφόρους δῆλον ὅτι τρόπους τοῦ τῶν ἐννοιῶν σχηματισμοῦ, ἦτοι τῆς συγκρίσεως, τῆς συνθέσεως, τῆς ἐπαναλήψεως τῆς συγκυρώσεως, τῆς περιστάσεως, τῆς ὑπολήψεως καὶ ἄλλας, ἐξ ὧν παράγει τὰ δύο εἰρημένα εἶδη τῶν ἐννοιῶν, ἃς πάλιν διαιρεῖ εἰς φύσει καὶ μὴ φύσει. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐξετάζει τὴν χρῆσιν καὶ τὰς μορφὰς τῶν ἀφηρημένων ἐννοιῶν, πάντα παρὰ τοῦ Ἀριστοτέλους παραλαμβάνων.

Ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ περὶ βάρους καὶ πλάτους ἐννοιῶν, ὀρίζει, ὅτι βᾶθος ἐννοίας τινος ἢ περιλήψις εἶναι τὰ δι' ὧν ἐκάστη τῶν ἐννοιῶν συνίσταται καὶ συναπαρτίζεται γνωρίσματα. Ἐπειδὴ δὲ τῶν ἐξ ὧν ἐκάστη ἐννοία σύγκειται γνωρισμάτων εἶναι τὰ μὲν ἀναγκαῖα τὰ δ' ἐνδεχόμενα, διὰ τοῦτο καὶ τὸ βᾶθος εἶναι ὅτε

μὲν ἀναγκαῖον, ὅτε δ' ἐνδεχόμενον καὶ τὸ μὲν ἀναγκαῖον εἶναι τὸ οὐσιώδες τὸ δ' ἐνδεχόμενον τὸ ἐπουσιώδες.

Καὶ οὐσιώδη μὲν ὀνομάζει τὰ γνωρίσματα ἐκεῖνα, ὧν ἄνευ δὲν εἶναι δυνατὸν οὔτε νὰ ὑπάρχη οὐσία οὔτε νὰ νοηθῇ, ἐπουσιώδη δ' ὀνομάζει τὰ μὴ εἰς τὴν οὐσίαν ἀναφερόμενα, ἀλλ' εἰς τὴν ἔννοιαν, ταῦτα δ' ὑποδιαιρεῖ εἰς πραγματικῶς χωριστὰ καὶ ἀχώριστα.

Πλάτος δὲ ἡ ἕκτασις ἐννοίας καλεῖται, λέγει, τὸ μᾶ καὶ μόνῃ νοερᾷ ἐποπτεῖα ἐφαρμόζειν τὴν ἔννοιαν πρὸς πολλὰ τῶν ὄντων ἐν αὐτῇ περιλαμβανόμενα. Τὸ δὲ βάθος καὶ τὸ πλάτος ἀποτελοῦσι τὴν ὄλην ἔννοιαν. Κατόπιν διαιρεῖ τὰς ἐννοίας εἰς ἐπὶ μέρους ἤτοι πάντῃ ἀπλατεῖς καὶ εἰς τὰς ἐν τι μόνον δηλούσας ἐννοίας τελείως δὲ συγκεκριμένας, ἃς πάλιν διαιρεῖ εἰς μερικὰς καὶ ἐνικὰς ἢ φύσει καὶ καθ' ἑαυτὰς καὶ φύσει καὶ ἡμῶν (γνώσει) καὶ εἰς τὰς καθ' ὄλου ἐννοίας. Ἡ καθ' ὄλου ἐννοία ἔχει, λέγει, πλάτος καὶ ἀοριστίαν, ἅτινα γίνονται δι' ἀφαιρέσεως, ἣτις εἶναι ἔργον ἐπινοίας. Κατὰ δὲ τὴν διαφορὰν τῶν οὕτω τῇ ἀφαιρέσει νοουμένων γνωρισμάτων, διαιρεῖ τὰς καθ' ὄλου ἐννοίας εἰς οὐσιώδεις καὶ ἐπουσιώδεις. Ἐκ τούτων δὲ τῶν διαιρέσεων προκύπτει ἡ πεντὰς τῶν καθ' ὄλου νοημάτων ἢ ἐννοιῶν κατὰ Πορφύριον δηλαδὴ τὸ γένος, τὸ εἶδος, ἡ διαφορά, τὸ ἴδιον, καὶ τὸ συμβεβηκός. Ἐν τούτοις, ὡς εἶναι δηλον, ἀκλουθεῖ τῷ Ἀριστοτέλει. Ἀκολουθῶς ἐν ἰδίῳ κεφαλαίῳ πραγματεύεται περὶ ὀρισμοῦ καὶ διαιρέσεως, ἀκολουθῶν καὶ ἐν τούτοις τῷ Ἀριστοτέλει πιστῶς.

Ἐν δὲ τῷ περὶ κατηγοριῶν κεφαλαίῳ, τῶν διανοημάτων, λέγει, ὑπάρχουσι κοινωνίαι καὶ οἰκειότητες ἀλλὰ καὶ πλείστα ὄσαι πολλαχόθεν αἱ διαφοραί. Διὰ τοῦτο οἱ φιλοσοφοῦντες ἔθεσαν στάσεις τινὰς καὶ ὄρους, καθ' οὓς πᾶσα ἐννοία γίνεται εὐσύνοπτος καὶ εὐπερίληπτος. Τοὺς ὄρους τούτους, λέγει, οἱ μὲν ὠνόμασαν φωνὰς (ἐνταῦθα ἐννοεῖ Ἀρχίταν τὸν Ταραντῖνον), οἱ δὲ καθ' ὄλου κατηγορούμενα, οἱ δὲ στοιχεῖα τῶν ὄντων (ὡς ὁ Κοῖντιλιανὸς) οἱ δὲ σχήματα κατηγορίας, (ὡς ὁ Ἀριστοτέλης) ἢ κατηγορίας ἀπλῶς ἢ γένη γενικώτατα.

Αἱ δὲ πρόοδοι αἱ ἀπὸ τῶν κατωτάτων διὰ τῶν ἀνωτέρω αἰεὶ χωροῦσαι πρὸς τὰ ἀνώτερα ὀνομάζονται κατηγορίαι.

Ὤνομάσθησαν δὲ κατηγορίαι, λέγει, διότι δι' αὐτῶν κατηγορεῖται τι κατὰ τινος ἐννοίας ἀπὸ τοῦ γενικωτάτου μέχρι τοῦ κατωτάτου εἶδους. Μετὰ τὸν ὀρισμὸν τοῦτον καταλέγει τὰς διαιρέσεις τῶν

κατηγοριῶν, ἃς διαιρεῖ 1) εἰς τὰς κατηγορίας, τὰς καθ' ἑαυτὰς ὑπε-
 στώσας καὶ 2) εἰς τὰς κατηγορίας τὰς ἐν ἑτέραις τὸ εἶναι ἐχούσας,
 ἦτοι χωρίζει εἰς δύο τὰ γένη αὐτῶν 1) τῶν οὐσιῶν καὶ 2) τῶν συμβε-
 βηκότων. Ὅμοίως διαιρεῖ καὶ τὴν οὐσίαν ὡς καὶ τὸ συμβεβηκὸς εἰς
 ποικίλα εἶδη. Οὐχ ἦττον, λέγει, τὰς κατηγορίας δύναται τις τριχῆ
 νὰ διαιρέσῃ δῆλα δὴ 1) ὡς πρὸς τὸ γένος τῶν ὄντων, 2) ὡς πρὸς τὸ
 τῶν προσόντων καὶ 3) ὡς πρὸς τὸ περιόντων ἢ καὶ εἰς πέντε κατὰ
 Πλάτωνα, ἦτοι εἰς οὐσίαν, ταυτότητα, ἑτερότητα, κίνησιν καὶ στάσιν
 ἀλλὰ καὶ εἰς ἑπτὰ, καὶ εἰς δέκα δύναται τις, λέγει, κατ' Ἀριστο-
 τέλη, γὰρ διαιρέσῃ. Τὴν εἰς δέκα κατ' Ἀριστοτέλη, διαίρεσιν πραγ-
 ματεύεται ὁ Βούλγαρις ἀναλύων ἐκάστην τούτων. Ἐπειτα πραγμα-
 τεύεται περὶ σημείων ἐννοιῶν ἦτοι περὶ ὄρων δυνάμεως. Τὰς ἐν κρυ-
 πτῷ, λέγει, τῆς ψυχῆς ἀνακινουμένης ἐννοίας, δι' ἐνδείξεων σωμα-
 τικωτέρων ἐμφανίζομεν, δῆλα δὴ διὰ κινήματων, ἦτοι νευμάτων ἢ
 φωνῶν ἢ εἰκονισμῶν παντοίων ἢ, πολλάκις, καὶ αὐτῇ τῇ σιγῇ καὶ τῇ
 ἀκινήσεια χρώμενοι, καθιστῶμεν γνωστὸν τοῖς ἄλλοις τί ἐστὶ τὸ ἐν
 ἡμῖν διανοητὸν ἢ βουλευτὸν. Σημεῖον εἶναι, λέγει, ἀπλῶς τὸ ἐνάγον
 τοὺς προσέχοντας αὐτῷ εἰς ἐννοιαν τινός. Σημεῖα δὲ πρὸ πάντων τῶν
 ἐννοιῶν εἶναι μάλιστα τὰ διὰ φωνητικῶν ὀργάνων ἐνάρθρως σχημα-
 τίζόμενα ἀπηχήματα ἦτοι αἶ φωναί, αἵτινες καὶ ἀπονώτερον ἐκφέ-
 ρονται καὶ πλήθει καὶ ποικιλίᾳ τῶν ἄλλων διαφέρουσι. Τὰς δὲ φω-
 νὰς δύνανται οἱ ἄνθρωποι ἅμα τῇ διανοήσει ἀμέσως νὰ ἐκφέρωσιν.
 εἶναι δὲ ταῦτα σημεῖα, οὐχὶ ἐκ φυσικῆς τινος ὁρμῆς παραγόμενα,
 ἀλλὰ κατὰ συνθήκην καὶ ἀπὸ σκέψεως.

Διὰ τοῦτο δὲ μάλιστα τὰ σημεῖα ταῦτα παντοίως κατὰ ἔθνη καὶ
 χώρας ποικίλλουσιν, εἶναι δὲ τὸ ὄνομα καὶ τὸ ῥῆμα. Ἐν τοῖς ἐξῆς ἀνα-
 γράφει κατὰ τάξιν ὄρους τινάς, οἷον τὴν φάσιν, τὴν κατάφασιν καὶ τὴν
 ἀπόφασιν, τὴν πρότασιν, τὸ ἀξίωμα, τὸ ἄκρον καὶ τὸ πέρας τῆς προτά-
 σεως καὶ ἄλλας μορφὰς ὄρων, σαφηνίζων αὐτὰς διὰ παραδειγμάτων.

Ἐν δὲ τῷ περὶ σκέψεως κεφαλαίῳ, οἱ ἀπὸ τῶν πρώτων ἐν-
 νοιῶν ἀπερισκέπτως ἐπὶ τὸ κρίνειν εὐθύς ἐπισπεύδοντες, δὲν χω-
 ροῦσι, λέγει, συμφώνως τῇ φυσικῇ τοῦ νοῦ ἐνεργείᾳ, οὐδ' ὀρθῶς
 κρίνουσι, ὁμοιάζουσι δ' οὕτως τοῖς ἀμασῆτως εἰς τὸν στόμαχον τὰ
 σιτία παραπέμπουσιν. Τοῦτο λέγει οὐδ' ἀσφαλὲς πάντοτε εἶναι οὐδὲ
 δυνατὸν οὐδ' ὠφέλιμον, ὅθεν καταφανὴς εἶναι ἢ τῆς χρήσεως τῆς σκέ-

ψεως ἀνάγκη, διότι διὰ τῆς σκέψεως τὸ ἀμήχανον, χαλεπὸν καὶ ἐπι-
σφαλὲς τῆς κρίσεως ἀπομακρύνεται καὶ ταύτης πρέπει νὰ ποιῆται
χρήσιν ὁ ὀρθῶς περὶ τῶν πραγμάτων ν' ἀποφανθῆ προτιθέμενος.

Ἀναγκαῖα οὖσα ἡ σκέψις, εἶναι, λέγει, ἐνέργειά τις τοῦ γνωστικοῦ
ἐπομένη μὲν τῇ προσλήψει ἡγουμένη δὲ τῆς κρίσεως ἐπὶ τῶν ἀδηλο-
τέρων. Εἰδικώτερον δὲ καὶ ἀκριθέστερον, σκέψις, κατ' Εὐγένιον, εἶναι
ἐποχὴ τῆς κρίσεως μετὰ τῆς προσηκούσης προσοχῆς καὶ ἐρεύνης ἐπὶ
τῶν μὴ κατανοουμένων. Μετὰ δὲ ταῦτα τίθησιν ὄρους τινὰς ἀρμονι-
κῆς, ὡς λέγει, καὶ δικαίας σκέψεως, οὓς παρατηρεῖ ἐν τέσσαρσιν
γνωστικαῖς καταστάσεσι καὶ δὴ 1) ἐν τῇ τῆς ἀγνοίας, 2) ἐν τῇ τῆς
περινοίας, 3) ἐν τῇ τῆς ὑπονοίας καὶ 4) ἐν τῇ τῆς ἀμφιγνοίας, ὧν αἱ
μὲν δύο πρῶται ἀπαλλάττουσιν ἡμᾶς τῆς σκέψεως αἱ δὲ δύο δεύτεραι
εἰς ἀπορίαν δικαιοτάτην ἐμβάλλουσιν. Τοσαῦτα καὶ περὶ σκέψεως.

Περὶ ἀληθείας καὶ ψεύδους, περὶ βεβαίου καὶ πιθανοῦ
καὶ περὶ ἀπάτης. Ὅρισας ὁ Εὐγένιος προηγουμένως, ὅτι διὰ τῆς
σκέψεως, εἶναι δυνατόν νὰ εὐρεθῆ ἡ ὀρθὴ διανόησις, ὁ ὀρθὸς συλλο-
γισμὸς, ὅτι δῆλα δὴ εἶναι δυνατόν οὕτω νὰ εὐρεθῆ καὶ χωρισθῆ τὸ
ἀληθὲς ἀπὸ τοῦ ψευδοῦς καὶ ἀπατηλοῦ, ἐν τοῖς ἐξῆς ἐξετάζει τὸ
ἀληθὲς καὶ τὸ ψευδὲς ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς διαφόρους τοῦ δια-
νοεῖσθαι τρόπους, ἦτοι ἐπὶ τῆς πρώτης ἐννοίας, ἐπὶ τῆς συνθέτου,
ἐπὶ τῆς συμπεπλεγμένης ἐννοίας, ἐπὶ τῶν ὀρισμῶν τῶν τε ὀνοματω-
δῶν καὶ πραγματωδῶν, ἐπὶ τῆς διαιρέσεως, ἐπὶ τῆς σκέψεως, καὶ ἐπὶ
τῆς ἀποφάνσεως. Μετὰ ταῦτα ὀρίζει, ὅτι ἀλήθεια εἶναι ἢ ἀνεπί-
δεκτος, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, διαφορᾶς, ἀκριβῆς καὶ
ἀπλῆ καὶ ἢ ἐν τῇ συμφωνίᾳ καὶ τῇ ταυτότητι βασιζομένη
παράστασις τοῦ ὄντος. Πσεῦδος δ' ἐστὶ τοῦναντίον τῆς ἀληθείας,
ἦτοι παράστασις σαλεύουσα ἐν ἐτερότητι καὶ διαφωνίᾳ, πολυσχιδῆς
καὶ παντοίως καταπεποικιμένη. Ἡ δὲ περὶ τὰ καθ' ἓνα τῶν ἀνω-
τέρω τρόπων ἀνενδοιάστως ἐγγιγνομένη τῇ ψυχῇ γνῶσις, ἐν ἀκλινεῖ
καὶ ἀκλονήτῳ πληροφορία, ὅτι οὕτως ἔχει καὶ οὐκ ἄλλως τὸ ὑπ'
αὐτῆς γινωσκόμενον, καλεῖται βεβαιότης. Τὴν βεβαιότητα διακρίνει
εἰς τὴν κατὰ τὸ ὑποκείμενον, τὴν κατὰ τὸ ἀντικείμενον καὶ τὴν κατὰ
τὰ μέσα. Τὰς δὲ τῆς βεβαιότητος διακρίσεις διαιρεῖ εἰς πλείονας, ἐξη-
γῶν ἐκάστην τῶν διαιρέσεων τίς ἐστὶ καὶ ὁποῖόν τι εἶδος τῆς διαγνω-
τικῆς ἐνεργείας ἀπαιτεῖ. Πρὸς τὸ βέβαιον ἀντιδιήρηται, λέγει, τὸ πι-

θανόν, διότι τούτο ἤκιστα εἶναι βέβαιον. Εἶναι δὲ πιθανόν τὸ διὰ τινων λόγων καὶ πίστεων πλειόνων ἢ ἐλασσόνων ἀσθενεστέρων ἢ ἰσχυροτέρων ἀλλ' οὐχὶ ἀναγκαίων οὐδ' ἀναντιρρήτων πάντῃ κατασκευαζόμενον. Τὸ πιθανόν, λέγει, εἶναι διάφορον 1) τοῦ ἀδυνατοῦ, 2) τοῦ δυνατοῦ, 3) τοῦ εὐδόξου, ἤτοι τοῦ δοκοῦντος οὕτω μὲν ἐνί, ἄλλως δ' ἐτέρῳ καὶ 4) τοῦ πιθανοῦ, τοῦ κατὰ τὴν ποίησιν. Πρὸς δὲ τούτοις τὸ πιθανόν, ὡς ἐκ τῶν πίστεων, ἐφ' ὧν ἐρείδεται, εἶναι ἄλλοτε μὲν μάλλον, ἄλλοτε δ' ἥττον παραδεκτόν. Ἐν τούτοις ὑπάρχει μεγίστη ἀνάγκη τῆς διακρίσεως τοῦ ἀληθοῦς, ἐρειδομένου ἐπὶ τῆς ἀληθοῦς πίστεως, ἀπὸ τοῦ ψευδοῦς ἢ ἀθεοῦ, διότι ἄλλως ὑπολαμβάνει τις καὶ τὰ σφαλερὰ ἀντὶ βεβαίων καὶ ἀσφαλῶν.

Ἐν μικρῷ τινι κατόπιν κεφαλαίῳ, περὶ τῶν διαφόρων βαθμῶν πιθανολογίας καὶ τῆς τούτων αὐτῶν ἀνακρίσεως, λέγει, ὅτι αἱ πιθανότητες πρέπει νὰ νοῶνται κατὰ βαθμοὺς ἢ κατὰ μέρη ἀνισα πρὸς ἀλληλα. Καὶ κατὰ μὲν τὴν ἔποψιν τοῦ μέτρου τῶν πιθανολογιῶν αἱ μὲν καλοῦνται μείζονες αἱ δ' ἐλάσσονες, κατὰ δὲ σταθμόν, ἤτοι βάρος αἱ μὲν βαρύτεραι, αἱ δὲ κουφότεραι, κατὰ δὲ δύναμιν αἱ μὲν ἰσχυρότεραι αἱ δὲ ἀσθενέστεραι. Τὰς διαιρέσεις ταύτας τῶν πιθανοτήτων δι' ὀλίγων σαφηνίζει παρατιθέμενος καὶ τινὰ παραδείγματα πρὸς σαφεστέραν κατανόησιν. Περαιτέρω εἰς τὸ περὶ εἰδῶν τῆς κριτικῆς κεφάλαιον, πάντοτε, λέγει, τὸ πιθανόν, πρέπει ὑπὸ σκέψιν νὰ ὑπάγῃται, τῇ δὲ σκέψει νὰ ἐπακολουθῇ ἢ ἐπίκρισις, ἣτις ἄλλοτε μὲν τοιαύτη, ἄλλοτε δ' ἄλλη εἶναι, ἐξ ὧν παντοῖαι αἱ τῆς κριτικῆς μέθοδοι, ὧν τὰς ἐπισημοτέρας καταλέγομεν. Καὶ δὴ πρῶτον ὀριστέον τὴν κριτικὴν. Κριτικὴ, λέγει, εἶναι ἡ μέθοδος, ἣτις ἐξετάζει πῶς πρέπει τις νὰ σκέπτηται, καὶ πῶς νὰ κρίνη διὰ τινων φαινομένων ἢ διδομένων τὰ ὅπωςδῆποτε διαλάνθάνοντα ἢ ἀμφιδοξούμενα. Εἶδη δὲ τῆς κριτικῆς εἶναι 1) ἡ Συμβολικὴ, 2) ἡ Λογικὴ καὶ 3) ἡ Πραγματικὴ. Συμβολικὴ μὲν εἶναι ἡ ἐξετάζουσα καὶ ἐρμηνεύουσα τὰ δηλούμενα διὰ τινων σημείων. Λογικὴ δ' ἡ ἐκ τῶν κειμένων ὄρων τὸ ὀρθὸν τοῦ λόγου καὶ ἐξηκριθωμένον ἐν διαφερούσαις ἰδέαις τεχνολογοῦσα. Πραγματικὴ δ' ἡ τὰ νενοημένα ὑπ' ἄλλων ἢ πεπραγμένα ἢ συμβαίνοντα ἢ ἐσόμενα ἢ τὰ ὅπωςδῆποτε ὄντα καὶ γινόμενα ἐξετάζουσα. Ἐκ τούτων τὴν Συμβολικὴν εἰς τὴν Σχηματικὴν καὶ τὴν Λεκτικὴν διαιρεῖ. Καὶ πάλιν τῆς Συμβολικῆς κριτικῆς εἶδη ἐπά-

γεται 1) τὴν Ὀνειροκριτικὴν 2) τὴν Φυσιογνωμικὴν, ἧς μέρη εἶναι ἡ Μετωποσκοπία καὶ ἡ Χειροσκοπία καὶ 3) τὴν Ἱεροφαντικὴν, οἷα ἡ παρ' Αἰγυπτίοις, ἧτις παρεξηγεῖται τὰ αἰνίγματα, τοὺς γρίφους κ.λ.π.

Τῆς δὲ λογικῆς κριτικῆς, ἧτις τὸ ἔντεχνον τῆς συγγραφῆς ἀκριβολογεῖ πέντε εἰσὶ τὰ εἶδη ἡ Γραμματικὴ, ἡ Ποιητικὴ, ἡ Ῥητορικὴ, ἡ Ἀφηγηματικὴ καὶ ἡ Δογματικὴ.

Τὴν δὲ πραγματικὴν κριτικὴν διαιρεῖ εἰς πέντε εἶδη τὴν ἑρμηνευτικὴν, τὴν ἱστορικὴν, τὴν πολιτικὴν, τὴν πρακτικὴν καὶ τὴν φυσικὴν. Τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ ἔπονται δύο ἕτερα συμπληρωτικὰ αὐτοῦ ἦτοι τὸ περὶ ὄρων διερμηνευτικῆς καὶ συγγραμμάτων γνησίων ἢ νόθων καὶ τὸ περὶ τοῦ πιθανοῦ τῶν ὑπ' ἄλλων μαρτυρουμένων καὶ ἱστορουμένων. Τὰ κεφάλαια ταῦτα ἀποτελοῦσι μέρος τοῦ περὶ κριτικῆς κεφαλαίου. Πραγματεύεται δ' ἐν αὐτοῖς ὁ Εὐγένιος πῶς δύναται τις ἀσφαλῶς νὰ ἐρμηνεύῃ τὰ διάφορα χωρία τῶν συγγραφέων, πῶς νὰ μεταχειρίζηται τὰς τῶν λέξεων διαφόρους σημασίας καὶ ἐκδοχάς, πῶς νὰ κρίνῃ τὰ συγγράμματα ἄνευ τινὸς προκαταλήψεως καὶ πάθους, πῶς νὰ πολυπραγμονῇ ἐν τοῖς χωρίοις, ἐν οἷς δυσκολία τις περὶ τὴν αὐτῶν κατανόησιν ὑπάρχει καὶ πῶς θὰ ἐκφέρῃ ἐκάστοτε τὰς ἐπὶ τινος συγγράμματος κρίσεις αὐτοῦ. Ὅτι πρέπει δηλαδὴ ἀναγκαίως ὁ σύγγραμμά τι πραγματευσόμενος πρῶτον τοῦ συγγραφέως τὸν βίον καὶ τίς οὗτος ὑπῆρξε νὰ ἐξετάσῃ, μεθ' ὃ νὰ κρίνῃ ἂν τὰ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἀναφερόμενα εἰσὶ ἀληθῆ ἢ νόθα ἐξετάζων τὰς ἐν τοῖς διαφόροις χειρογράφοις γραφάς, ἐλέγχων τὸ βάσιμον καὶ ἀληθές τῶν τοῦ συγγραφέως εἰδήσεων πρὸς δ' ἔτι καὶ τὴν ὕφην καὶ τοῦ χαρακτήρα τοῦ λόγου καὶ πλείστα ἄλλα. Ἐν δὲ τῷ περὶ πιθανοῦ τῶν ἱστορουμένων κεφαλαίῳ, ἐκτίθησιν ὁ Εὐγένιος πῶς τις πρέπει νὰ ἐξετάζῃ τὸ γνήσιον τῶν ἱστορουμένων ἢ τῶν ὑπὸ τινος λεγομένων. Δι' ἀπάτην, λέγει, πολλάκις μεταδίδουσιν ἄλλοι ἡμῖν εἰδήσεις ἢ ἐξ ἐλευθεροψευδίας ἀρκούντως ἐπιτετηδευμένης καὶ δι' ἐσφαλμένην τῆς εἰδήσεως πηγὴν καὶ διὰ τὸν χαρακτήρα τοῦ ἱστοροῦντος καὶ διὰ πλείστας ἄλλας αἰτίας ψευδῶς αἱ εἰδήσεις ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἡμῖν μεταδίδονται, ὡς καὶ δι' ἔλλειψιν ἀσφαλοῦς κριτικῆς τοῦ συγγραφέως περὶ τὴν τῶν διαφορῶν πολλάκις ἀντιφασκουσῶν ἀλλήλαις εἰδήσεων παραδοχὴν. Ὅμοίως συμπληρῶν ἐν ἑτέρῳ κεφαλαίῳ τὰ περὶ τῆς κριτικῆς, πραγματεύε-

ται καὶ περὶ τῆς κριτικῆς τῶν παρ' ἐκάστῳ ἔθνει ἠθῶν καὶ ἐθίμων καὶ τῶν ῥοπῶν τῆς ψυχῆς καὶ τῶν ἐπικλήσεων κλπ. μερῶν τῆς καλουμένης ὑπ' αὐτοῦ πολιτικῆς κριτικῆς. Ἐξετάζει ὁδηλα δὴ τὰ τε ἠθῆ καὶ τὰ ἔθιμα, τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, πρὸς δ' ἔτι τὰ καθήκοντα καὶ τὰ διάφορα αὐτῶν εἶδη. Ἀναγράφων δ' ὀλίγα τινα περὶ τῶν τῆς ψυχῆς ῥοπῶν ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἠθῆ, ἀναφέρει τὰς ψυχικὰς δυνάμεις τὰς συντελούσας εἰς τὸν τῶν ἠθῶν καὶ τῶν ἐθίμων σχηματισμόν, ὡς εἶναι ὁ νοῦς, ἡ βούλησις ἔτι δὲ καὶ δεξιότητις, οἷαι εἰσὶν ἡ εὐφυΐα, ἡ κρίσις, ἡ μνήμη, ἡ ἐλευθερία, ἡ προαίρεσις, τὸ αὐτεξούσιον, ἔτι δὲ τὰ πάθη, αἱ ἀλλοιώσεις τοῦτέστι τῆς ψυχῆς καὶ ἄλλα.

Ἐν δὲ τῷ ἐπομένῳ κεφαλαίῳ περὶ τῆς εἰκαστικῆς κριτικῆς ἦτοι περὶ τοῦ πῶς δυνατόν κριτικῶς νὰ γνωρίσῃ τις τὰ φυσικῶς μέλλοντα γενέσθαι καὶ τὰ κατὰ τὰς ἀνθρωπίνους πράξεις συνεχίζει τὸν συμπληρωτικὸν περὶ κριτικῆς λόγον.

Ἡ πρόγνωσις, λέγει, τῶν ἐν τῇ φύσει μελλόντων νὰ συμβῶσιν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐπιμελοῦς παρατηρήσεως τῶν φαινομένων, εἰς ἅτινα πολλάκις συμπαρομαρτεῖ καὶ τὸ ζητούμενον, ἐξάγεται δ' ὁμοίως ἢ πρόγνωσις καὶ διὰ τῆς μετὰ κρίσεως συνοδευομένης παρατηρήσεως, ὡς ἐν ταῖς φυσικαῖς ἐπιστήμαις συμβαίνει λ.χ. ἐν τῇ ἰατρικῇ. Ἄλλ' οὐ μόνον ἐν τῇ φύσει, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἠθῶν καὶ προαιρέσεων καὶ τῶν πράξεων εἶναι δυνατὴ τις πρόγνωσις, διὰ τῆς τοῦ συμφανοῦς καὶ ὁμολόγου τῶν παρωχημένων ἐξετάσεως καὶ τῆς τούτων ἀκριβοῦς καὶ πλήρους ἐπιθεωρήσεως. Ταύτας δὲ λέγει τὰς ἐξεικαστικὰς ἐπικρίσεις ἐξετάζει ἡ φιλοσοφία, τοῦ λυσιτελοῦς ἕνεκα καὶ τοῦ ὠφελίμου, διότι ὁ δυνάμενος εὐλόγως καὶ πιθανῶς ν' ἀποδεικνύῃ τὰ συμβησόμενα αὐτῷ, προικονομεῖ μὲν τὰ καθ' ἑαυτὸν ἀγαθὰ, ἀπομακρύνει δ' ἀπ' αὐτοῦ τὰ ἀντίξοα. Καὶ ἐν ταῖς ἐξῆς δ', ὅπως τῶν ἐν τῇ φύσει φαινομένων τὰς αἰτίας πιθανῶς θηρώμεθα, συνεχίζει τὸν περὶ κριτικῆς λόγον. Ἡ φυσικὴ κριτικὴ, λέγει, ἦς ἴδιον ἔργον εἶναι τῶν αἰτίων τῶν ἐν τῇ φύσει συμβαινόντων καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκάστου τούτων ὑπάρξεως ἢ ἐξέτασις, ἀσχολεῖται καὶ περὶ τῆς πείρας, ἦτοι τῆς ἐμπειρίας, δι' ἧς μάλιστα ἐδραιοῦνται τὰ κατὰ τὴν Φυσιολογίαν δόγματα καὶ τῶν αἰτίων τὰ λανθάνοντα καθίστανται ὁδηλα. Διαφέρει, λέγει, τῆς πείρας τὸ φαινόμενον, διότι τὸ μὲν ὑπάρχει ἄνευ τῆς παρασκευῆς καὶ τῆς ἐπινοίας ἡμῶν αὐτόματον καὶ ὅλως ἀνεπιτεχνήτως, ἡ δὲ

πειρα παράγεται ἐξ ἡμῶν αὐτῶν διὰ παντοίων τρόπων παρατηρήσεως, ὅπως λ. χ. δι' ὀργάνων φυσικῶν, πρὸς τὴν τῶν φυσικῶν φαινομένων παρατήρησιν. Καὶ ἄλλη δὲ τις διαφορὰ ὑπάρχει μεταξύ πείρας καὶ φαινομένου, ὅτι δῆλον ὅτι τοῦτο μὲν εἶναι κοινή τις καὶ δημώδης πείρα πρόχειρος τῷ τυχόντι, ἐκείνη δ' εἶναι ἰδιάζον φαινόμενον τῶν τὴν φύσιν ἐξεταζόντων. Ἡ δὲ κοινοτέρα καὶ δημώδης πείρα διαιρεῖται εἰς ἐξωτερικὴν καὶ ἐσωτερικὴν, καὶ ἡ μὲν τινι τῶν ἐξωαἰσθητηρίων ἐστὶ ληπτὴ ἢ δὲ διὰ τῆς συναισθήσεως. Ἐν τοῖς ἐξῆς παρέχων κανόνας τινάς, καθ' οὓς πρέπει νὰ σχηματίζεται ἡ πείρα καὶ ἀντιδιαστέλλων διὰ παραδειγμάτων τὴν πείραν τοῦ φαινομένου, ἦτοι τοῦ γενικοῦ καὶ ἀείποτε φανεροῦ ἀπὸ τοῦ εἰδικοῦ φαινομένου, λέγει, ὅτι πάντα ταῦτα οὐδ' ὅλως διαφεύγουσι τῆς περὶ λογικῆς πραγματείας, διότι ἡ λογικὴ οὐδὲν ἄλλο ἔργον ἔχει ἢ πρὸς ἐπιτευξίν τῆς ἀληθείας νὰ εὐθύνη τὸν νοῦν, ἀναλύουσα τοὺς παντοίους τῆς σκέψεως τρόπους καὶ δι' αὐτῶν ὀδηγοῦσα εἰς τὴν ὀρθὴν ἐξήγησιν καὶ διασάφησιν τῶν ἐκάστης ἐπιστήμης θεωριῶν. Ἐξετάσας ὁ Εὐγένιος πρῶτον περὶ ἐννοίας καὶ δεῦτερον περὶ σκέψεως, ὡς μεσαζούσης τινος μεταξύ σκέψεως καὶ κρίσεως, ἤδη προβαίνει εἰς τὰ περὶ κρίσεως. Τὴν κρίσιν, τὴν ἐνέργειαν ταύτην τῆς ψυχῆς οἱ παλαιοὶ οὐχ οὕτως ὠνόμαζον, ἀλλ' ἀπόφανσιν. Εἶναι δὲ κρίσις, λέγει, ἡ ἐνέργεια τῆς γνωστικῆς δυνάμεως συνοπτικὴ ἢ διαστατικὴ, ἀπόφανσις, ἣν ἐν νοεραῖ τινι κατανεύσει ἢ ἀνανεύσει ἢ ψυχῇ ἐπιφέρει τοῖς ὑφ' ἑαυτῆς νοουμένοις, διότι ἦτοι τις τὰ ἐννοηθέντα οἰκείως ἀλλήλοις καὶ προσφυῶς ἔχοντα συντίθησι κατανεύσας ἢ ἀλλοτριῶς ἔχοντα καὶ ἀμείκτως διαχωρίζει. Ἡ κατὰ τὴν κρίσιν νεῦσις τῆς ψυχῆς εἶναι ἢ διὰ τοῦ καταφατικοῦ καὶ ἐκφερομένη, ἢ δ' ἀνανεύσις διὰ τοῦ ἀποφατικοῦ οὐ.

Ἡ κατὰ τὴν κρίσιν ἐνέργεια εἶναι ἀπλουστάτη, ἐκτελουμένη ἐν ὅλως ἀδιαιρέτῳ χρόνῳ, ἐκφέρεται καὶ περὶ ὅλου τινὸς λόγου, καὶ περὶ ὅλου τινὸς ζητήματος καὶ περὶ ὅλης βίβλου καὶ δὴ περὶ παντός, ὅπερ ὑπάρχει ὑπὸ λογισμὸν καὶ σκέψιν ἀλλ' ὅμως ἡ κρίσις εἶναι ἀπλή, εἰ καὶ πολλὰ εἰσιν τὰ καθ' ἑαυτὰ κρινόμενα καὶ διὰ διαφόρων ἐννοιῶν παριστάμενα τῇ ψυχῇ. Δῆλον, ἐν τούτοις, ὅτι ἡ κρίσις δύναται νὰ εἶναι ἢ περὶ ἐνὸς ἢ περὶ πολλῶν· πολὺ δὲ συντελεῖ εἰς τὴν κρίσιν τὸ βούλεσθαι καὶ τὸ συντιθένα· ἢ διαχωρίζει τὰ πολλὰ. Ἀλλ' ὅμως πᾶσα

κρίσις δὲν εἶναι ἐλευθέρας βουλήs ἐπιγέννημα, διότι πρὸς τοῦτο πρέπει αἰείποτε ἐν αὐτῇ νὰ ἐπικρατῇ ἡ ἀλήθεια, ἡ πάντων τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν ἐπικρατοῦσα, ἣτις πάντοτε δὲν εἶναι καταφανής, δι' ὃ ἡ κρίσις πολλάκις ἀμφίβολός ἐστιν ὡς λ.χ. τί ἤθελέ τις ἀποφανθῆ ἐπὶ τοῦ ἐρωτήματος ἀν ὁ τῆs ἀμμου ἀριθμὸs εἶναι περιττός ἢ ἄρτιος; οὔτε τὸ ἓν, λέγει, οὔτε τὸ ἕτερον δύναται τις νὰ εἴπῃ, καὶ ἐν τούτοις ἀναγκαιῶs τὸ ἓν ἐκ τῶν δύο πρέπει νὰ συμβαίῃ. Ἐν τοῖs ἐξῆs τοῦ περὶ κρίσεως κεφαλαίου ὁ Εὐγένιος ἐπραγματεύθη κατ' Ἀριστοτέλη.

Ἐν δὲ τῷ περὶ διανοίας λόγῳ κεφαλαίῳ τῷ τῆs ψυχῆs λέγει, διανόημα εἰκότως τις δύναται ν' ἀποκαλέσῃ κίνησιν τοῦ γνωστικοῦ, δι' ἧs τοῦτο μεταβαίνει ἀπὸ τοῦ ἐνὸs εἰς τὸ ἕτερον. Ἡ ψυχὴ, λέγει, μεθίσταται ἀπὸ νοήματος εἰς νόημα διὰ κινήσεως, δι' ὃ καὶ διανοεῖν τοῦτο ὠνόμασται, ἦτοι διαβιβάζεσθαι ἀπὸ τῆs μιᾶs ἐπὶ τὴν ἑτέραν νόησιν.

Ἡ διανόησις εἶναι ἀδύνατος, λέγει, ἐπὶ τῶν ἀξιωμάτων, διότι ἐπὶ τούτων οὔτω σαφῶs ἢ τῶν ὄρων πρὸs ἀλλήλους ἐμφαίνεται σχέσις καὶ οὔτω πρὸs ἀλλήλους συνέχονται, ὥστε οὔδεμία κίνησις εἶναι δυνατή, ἐπομένῳs ἢ διανόησις ἀδύνατος. Ἐφ' ἐκάστηs διανοητικῆs ἐφόδου αἱ μεταβάσεις εἶναι, λέγει, ἰσάριθμοι τοῖs ὄροιs. Ὅθεν ἔχομεν ἐν τούτοιs ἐποπτείας τῆs ψυχῆs νοητὰs καὶ ἀδιανοήτους δηλ. προτάσεις ἀξιωματικὰs καὶ ἀναποδείκτους, ἐκ δύο ὄρων ἄνευ τοῦ μέσου, ὅπου φανερὰ εἶναι ἢ τοῦ νοῦ στάσις, μετάβασις δ' οὔδεμία γίνεται. Ἄλλας δ' ἔχομεν ἐκ τριῶν ὄρων καὶ μεταβάσεων ἀποδεικτικὰs δι' ἐνὸs μέσου ἢ καὶ ἐκ τεσσάρων ἢ καὶ ἐκ πέντε μέσων. Τέσσαρα δ' εἶναι τὰ συμπληρωτικὰ καὶ συστατικὰ τῆs διανοήσεως 1) ἢ τῶν μέσων εὔρεσις, 2) ἢ τῶν μέσων εὔρεθέντων διάταξις 3) ἢ καθ' ἐκάστην μετάβασιν τῆs συνεπειὰs σαφῆs καὶ πλήρηs ἀντίληψις μέχρι τῆs ἐσχάτης καὶ 4) ἢ ἐν τῷ νῷ ἀδιάπτωτος σφζομένη τῶν προηγουμένων σχέσεων ἔννοια.

Μετὰ ταῦτα ὁ Εὐγένιος ἐπάγεται τῆs οὔτω συμπληρωμένηs διανοίας τὰs τρεῖs διαιρέσεις, ὧν τὴν πρώτην καλεῖ ἡγούμενον, τὴν δευτέραν ἐπόμενον καὶ τὴν τρίτην συνέπειαν. Ταῦτα διὰ μακρῶν ἀγαλύων πραγματεύεται περὶ ἐκάστηs τούτων ἰδίᾳ ἦτοι περὶ τε τοῦ ἡγούμενου καὶ περὶ τοῦ ἐπομένου καὶ περὶ τῆs συνεπειὰs.

Ἐν δὲ τῷ ἐπομένῳ κεφαλαίῳ δίδωσιν ὁ Εὐγένιος τὸν ὀρι-

σμὸν τοῦ ἐπιχειρήματος. ὅπερ λέγει εἶναι ἢ διάνοια, ἢ ὑπὸ τῶν ἐνδιαθέτων διανοημάτων ἐπὶ τὰ διὰ τῶν φωνητικῶν ὀργάνων ἀπηχούμενα προκύπτουσα, ἀκριδέστερον δ' ὁμῶς ὀρίζει, ὅτι εἶναι λόγος καθίστας βεβαίαν τὴν ἀδηλον καὶ ἀμφισβητουμένην ἀπόφανσιν, διὰ λόγων ἀναμφισβητήτων καὶ γνωρίμων κατεσκευασμένην. Εἶναι δ' ὁ λόγος ἢ προφορικὸς ἢ πιστωτικὸς, οὗτινος μέρη εἶναι 1) ὁ συλλογισμὸς, 2) ἡ ἐπαγωγή καὶ 3) τὸ παράδειγμα. Τὰς περὶ τῶν τριῶν τούτων εἰδῶν θεωρίας παραλαμβάνει ὁ Εὐγένιος ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους, δι' ὃ περὶ τούτων ἐνταῦθα τοῦτο μόνον λέγομεν, ὅπερ ἐν τέλει τῶν περὶ παραδείγματος λεγομένων, ἐπάγεται «τὸ μὲν οὖν παράδειγμα πλατύτερον ἡμῖν δοκεῖ, ἢ ὡς τῷ Ἀριστοτέλει, πίστις ὄν, σαφῶς τῶν διὰ συλλογισμοῦ καὶ τῶν κατ' ἐπαγωγὴν εἰδῶν διαφέρουσα». Ὁμοίως τῷ Ἀριστοτέλει συμφωνῶν, ὀρίζει πάντα τὰ εἶδη τῶν συλλογισμῶν. ἐν οἷς περὶ τε τῶν εὐμεθόδων καὶ τῶν ἀμεθόδων, ἦτοι περὶ ἐνθυμήματος καὶ σωρείτου, καὶ περὶ ἀπλῶν καὶ συνθέτων συλλογισμῶν καὶ περὶ ἀναγωγῆς συλλογισμῶν καὶ περὶ διλήμματος, ἢ, ὡς ὀνομάζει, κερατόεντος διλόγχου συλλογισμοῦ καὶ περὶ ἀναγωγῆς συλλογισμῶν καὶ περὶ τῆς εἰς ἀδύνατον ἀπαγωγῆς καὶ περὶ ἀποδείξεως καὶ περὶ εὐδόξου ἢ πιθανοῦ ἢ τοπικοῦ συλλογισμοῦ καὶ σοφιστικῶν ἐλέγχων.

Ἐν τῷ τελευταίῳ τῆς λογικῆς κεφαλαίῳ ὁ Εὐγένιος πραγματεύεται περὶ τῆς Μεθόδου, περὶ ἧς ὀφείλομεν διὰ βραχέων τινὰ νὰ ἐκθέσωμεν.

Μέθοδος, λέγει, εἶναι ἢ ἐν ταῖς κατ' ἐπιστήμην γενομέναις μελέταις εὐλογος καὶ πρέπουσα τῶν νοουμένων οἰκονομία, καθ' ἣν χωροῦντες κατὰ τάξιν καὶ κατὰ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον εὐκόλως καὶ εὐεπιδόλως, συνάγομεν τὸ σκοπούμενον τέλος τῆς γνώσεως, δι' ὁδοῦ εὐπόρου καὶ εὐστιβοῦς ἀπροσκόπτως ἀπλανῶς καὶ ἀσφαλῶς πρὸς τὸ σπουδαζόμενον τῆς ἐπιστήμης πέρασ βαίνοντες.

Ἡ μέθοδος εἶναι ἀπλῆ ἢ μεικτὴ. Καὶ τῆς μὲν ἀπλῆς μεθόδου εἶναι τσαῦτα τὰ εἶδη, ὅσα καὶ αἱ διανοητικαὶ ἐνέργειαι, δι' ὃ ἡ μέθοδος τὸ πάλαι ἔτι διήρητο εἰς ὀριστικὴν, διαιρετικὴν καὶ συλλογιστικὴν, ἀναγωγικὴν καὶ ἀπαγωγικὴν, ἀντιθετικὴν καὶ ἀντιστροφικὴν, τὴν τῆς ἰσοδυναμίας, καὶ εἰς ἄλλας πολλὰς διαιρέσεις.

Τῆς δὲ μεικτῆς μεθόδου τὰ εἶδη εἶναι τρία τὰ κυριώτατα 1) τὸ κατὰ μελέτην, 2) τὸ κατ' ἐκθεσιν καὶ 3) τὸ κατ' ἀντίθεσιν.

Ἐκ τούτων τὴν μὲν πρώτην καλεῖ μέθοδον εὐρέσεως, τὴν δὲ δευτέραν μέθοδον διδασκαλίας, τὴν δὲ τρίτην μέθοδον προσδιαλέξεως. Ταῦτα τὰ εἶδη τῆς τε ἀπλῆς καὶ τῆς μεικτῆς μεθόδου ἀναλύων, δίδωσι τοὺς κανόνας, καθ' οὓς μεθοδικῶς δύναται τις ἤτοι νὰ ὀρίση τι, ἢ νὰ διαιρέση, ἢ νὰ μερικεύσῃ καὶ καθολικεύσῃ, ἢ μεθοδικῶς νὰ πραγματευθῇ τὰ ἀξιώματα καὶ τὰ αἰτήματα, τὰ θεωρήματα καὶ τὰ προβλήματα, ἵνα ἐπαγάγῃ τοὺς ἀποδεικτικούς λόγους ἀληθείας τινός. Ὁμοίως ὀρίζει πῶς κατὰ μέθοδον δύναται τις νὰ εὕρισκῃ τὴν ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν, νὰ μελετᾷ καὶ πᾶσαν ἐν γένει διανοητικὴν ἐργασίαν μεθοδικῶς νὰ ποιῆται. Πρὸς πάντα ταῦτα δίδωσι πολλοὺς, ὡς εἴρηται, κανόνας, ὧν τινὰς οὐχὶ περιττὸν κρίνομεν ν' ἀναγράψωμεν.

Οὕτως ἐν τῷ περὶ τῆς ἐν μελέταις μεθόδου, ἤτοι περὶ Ἀναλυτικῆς τίθησι πρῶτον κανόνα, ὅτι ἢ περὶ ζητήματός τινος πραγματεία πρέπει ὡς οἶόν τε ἀκριβῶς καὶ πανταχόθεν καὶ πολυπραγμόνως τὸ ζήτημα νὰ ἐξετάζῃ. Οἱ ὀρισμοὶ ζητήματός τινος πρέπει νὰ ὦσιν ἀνελλιπεῖς τόσον, ὅσον καὶ ἀπερίττοι. Ἐὰν σύνθετα ζητήματα πρέπει ν' ἀναλύωνται εἰς ἀπλᾶ καὶ περὶ τούτων, ὧν ἡ λύσις ἐπάγεται εὐχερεστέραν τὴν καὶ τῶν λοιπῶν μᾶλλον συνθέτων λύσιν, νὰ διαλαμβάνῃ τις πρότερον. Πανθ' ὅσα διὰ τῶν ἀνωτέρω κανόνων ἐπιστημονικῶς τῇ σκέψει συνετάχθησαν νὰ σημειοῖ κεφαλαιωδῶς καὶ εὐτάκτως, γράμμασιν ἢ σχήμασι προσφυῶς καὶ καταλλήλως χαρακτηρίζων καὶ διαστέλλων. Νὰ χωρίζῃ τὰ ζητούμενα λ. χ. εἴ τι ἐστὶ καὶ τί ἐστὶ καὶ ποῖόν τι ἐστὶ κτλ., χωρὶς ἕκαστον τούτων πραγματευόμενος. Καὶ ἐν μὲν ταῖς ἐννοίαις νὰ θηρεύῃ τὸ ἐναργές καὶ εὐκρινές, ἐν δὲ ταῖς κρίσεσι τὸ ἀσφαλές καὶ βέβαιον, ἐν δὲ τοῖς διανοήμασι τὸ ὀρθὸν καὶ ἀναγκαῖον. Ἐκ δὲ τῶν σαφῶν καὶ ὁμολογημένων ἐπὶ τὰ ἤττον σαφῆ καὶ βέβαια νὰ χωρῇ. Ἐὰν δ' ἔτι ἢ τοῦ ζητουμένου εὐρεσις μετ' ἐνδελεχῆ καὶ ἐπανειλημμένην μελέτην ἀποβαίνῃ ἀδύνατος, πρέπει ἐν τέλει νὰ ὁμολογῇ τις τὸ ἀνεπίλυτον τοῦ μελετήματος ἢ ἐν γένει τὸ κατ' αὐτὸν τοῦλάχιστον δυσεπίλυτον.

Ἀντιστρόφως λέγει πρὸς τὴν ἀναλυτικὴν μέθοδον βαίνει ἡ Συνθετικὴ, ἧς ὁμοίως δίδωσι κανόνας τινάς. Ὁ μέλλων δὴλα δὴ νὰ πραγματευθῇ πραγματείαν τινὰ πρέπει μεθοδικῶς νὰ διέλῃ ταύτην εἰς μέρη καὶ εἶδη βαίνων ἀκολούθως, καὶ ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους εἰς τὰ καθ' ὅλου, μὴ παρεισάγων σκέμμα τι ἴδιον ὅλως ἀβασάνιστον καὶ

τοῖς ἄλλοις ἀπαράδεκτον μηδεμίαν πρὸς τὰ ἐν τῇ πραγματείᾳ ἔχον σχέσιν. Ὅφειλει προσέτι νὰ προσδιορίζῃ ἀκριβέστερον τὰ ἐν τῇ πραγματείᾳ ἀναφερόμενα διὰ σημειώσεων ἐκτὸς καὶ κάτωθεν τοῦ κειμένου σημειουμένων καὶ ἀναγομένων εἰς γενικώτερα ἢ εἰδικώτερα τοῦ ζητήματος μέρη, ὧν ἢ ἐν τῷ κειμένῳ παράθεσις εἶναι ἀδύνατος.

Ἐφ' ἐκάστου ζητήματος πρῶτον τις πρέπει νὰ θέσῃ τὸν ὀρισμὸν καὶ τὴν διαίρεσιν αὐτοῦ, μεθ' ἧς νὰ ἐπιφέρῃ τὰ ἀξιώματα, τὰ αἰτήματα, τὰ πορίσματα καὶ νὰ τηρῇ ἐπὶ τῶν ἐκτιθεμένων φυσικῆν τάξιν, ἐν ἀρχῇ δὲ τῶν βιβλίων ἢ κεφαλαίων τῆς πραγματείας νὰ προδιαγράψῃ τὰς ὑποθέσεις καὶ τὰς ἀρχάς.

Μηδὲν νὰ προσπαθῇ τις ν' ἀποδεικνύῃ διὰ πλειόνων, ὅπερ ἄλλως δι' ὀλίγων εἶναι ἱκανὸν νὰ πείσῃ.

Οὐδεμία, λέγει, ταυτολογία ἐφ' οἴουδῆποτε ζητήματος ἐπιτρέπεται, ὀχληρὸν τι καὶ ἀμέθοδον οὖσα, οὐχ ἦττον ἀπλή τις ἀνακεφαλαίωσις πολλάκις ἐπιβάλλεται. Πολλαχοῦ καὶ ἡ τῶν παραδειγμάτων ἐπιβάλλεται χρήσις πρὸς διευκρίνησιν τῶν ἐν τοῖς κανόσι ἀναφερομένων. Πρὸ πάντων δ' ὅμως τοῦ σαφοῦς, λέγει, τῆς ἐρμηνείας τῆ ἐγχειροῦντι τῇ διδασκαλίᾳ μελέτω. Τούτους τοὺς κανόνας, οὓς ὁ Εὐγένιος ἐν τῷ περὶ Μεθόδου κεφαλαίῳ ὄρισε, δι' ὀλίγων μὲν καὶ βραχυτάτων, πλὴν ἀλλὰ σαφῶς, πρᾶσπαθήσαμεν νὰ διεξέλθωμεν, ἵνα μὴ τὸ κάλλιστον τοῦτο τῆς λογικῆς μέρος παρέλθωμεν, ἐν ᾧ μάλιστα τό τε ἐπιστημονικὸν καὶ εὐκρινὲς καὶ τὸ καθαρὸν καὶ ἀφελές τῆς τοῦ Εὐγενίου διανοήσεως καταφαίνεται.

Τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ ἕτερον, δι' οὗ τὸ ὅλον τοῦ Εὐγενίου σύγγραμμα συμπληροῦται, ἦτοι τὸ περὶ τῆς Μεθόδου τῆς κατ' ἀντίθεσιν, ἦτοι τῆς Προδιαλεκτικῆς ἔπεται, περὶ οὗ δι' ὀλιγίστων ἀμέσως θὰ διαλάβωμεν.

Τὴν ἐν ταῖς διαλέξεσιν ἐμπειρίαν, καθ' ἣν διὰ κανόνων καὶ τρόπων ἢ δόγμα ἄλλου τινος ἢ ἄτοπὸν τι ἐπιχειροῦμεν ν' ἀναιρέσωμεν ἢ τὸ ἡμέτερον δόγμα ἀληθές προσπαθοῦντες ν' ἀποδείξωμεν, τὰ παρὰ τῶν ἀντιδοξούντων προβαλλόμενα ἀποκρούοντες, καὶ ταῦτα δι' εὐστόχων ἀπαντήσεων ἢ ἐρωτήσεων κατορθοῦντες, τὴν ἐμπειρίαν λέγει, ταύτην πρέπει νὰ ὀνομάσωμεν μέθοδον ἀντιθέσεως ἢ προσδιλεκτικῆν. Κατὰ δύο δὲ τρόπους εἶναι δυνατὸν νὰ διαλεχθῇ τις πρὸς τινα, ἢ δι' ἐρωτήσεων καὶ ἀπαντήσεων, ὡς ὁ Σωκράτης καὶ

ὁ Πλάτων ἐποίουν, ἢ ἐν εἴδει συλλογισμῶν καὶ ἐνθυμημάτων, ὡς οἱ ἐκ τῆς στοᾶς καὶ οἱ περιπατητικοὶ καὶ οἱ κακοζήλως τῇ διαλεκτικῇ χρησάμενοι σχολαστικοί, οἵτινες πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ διαπληκτιζόμενοι ἐνίοτε διελέγοντο. Καὶ τῆς διαλεκτικῆς ταύτης, ὥσπερ καὶ τῆς ἀπλῆς καὶ μεικτῆς μεθόδου, κανόνας τινὰς τίθησιν ὁ Εὐγένιος.

Τῷ τε προϊσταμένῳ καὶ τῷ προσδιαλεγόμενῳ πρέπει νὰ ὑπάρχη ἡ προαπαιτούμενη παρασκευὴ καὶ ἡ τῶν εἰς τὸν προκείμενον λόγον ἀκριβοῦς γνώσις, δι' ἧς οὐ καλὸν πεπαιδευμένον ἀπαιδευτοῖς διαλέγεσθαι, ὥσπερ οὐδὲ νήφοντα μεθύουσιν. Ὅμοίως ὀρίζει, ἵνα μὴ προτρέχη ἡ γλῶσσα τοῦ νοῦ, ἀλλὰ δι' ἡσύχου ψυχῆς καὶ διαθέσεως εἰρηναίας ἐπὶ τὰς διαλέξεις νὰ προβαίνωμεν, ἀπεχόμενοι τῶν σοφισμάτων καὶ τῶν στωμιλιῶν, διότι τοῦτο εἶναί τι μεираκιῶδες, γ' ἀντιλαμβάνομεθα δ' ὁμοίως τῶν λεγομένων, μὴ ἐκλαμβάνοντες ὑπὸ διάφορον ἐκάστοτε σημασίαν τὰς λέξεις. Ὁ ἐνιστάμενος πρέπει νὰ δηλοῖ τὸ ζήτημα, ὁ δὲ προϊστάμενος νὰ ἐλέγχῃ τοῦτο παραδεχόμενος ἢ ἀποκρούων. Καθ' ὅλου δὲ πᾶν τὸ σοφιστικὸν περὶ τε τὴν τῶν ὀνομάτων ἐκδοχὴν καὶ περὶ τὴν τῶν ἐννοιῶν, καὶ τὸ φιλόνικον καὶ δύσερι πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ ὁ διαλεγόμενος. Οὕτως ὁ Εὐγένιος συμπληροῖ τὴν ὅλην τῆς Λογικῆς πραγματείαν.

Μετὰ τὴν τῶν ἐν τῇ Λογικῇ τοῦ Εὐγενίου ἐκτεθειμένων πραγματείαν, ὀφείλομεν, τὸ ἐφ' ἡμῖν, νὰ ἐξενέγκωμεν κρίσεις τινὰς περὶ τε τοῦ ἔργου τῆς Λογικῆς καὶ ἰδίᾳ περὶ αὐτοῦ τοῦ ἀνδρός, καθ' ὅλου ὡς φιλοσόφου, καθ' ὅσον ἐξ αὐτῆς τῆς Λογικῆς ἠδυνήθημεν νὰ κρίνωμεν καὶ πρὸς τοῦτο θέλομεν διαλάβει μετὰ πάσης εἰλικρινείας, θαυμάζοντες δὴλον ὅτι ἐν τοῖς θαυμαστοῖς τὸν μέγαν διδάσκαλον, ἀλλ' οὐδαμῶς ἐν τούτοις ἀποκρύπτοντες καὶ τὰ ὁμολογημένα σφάλματα αὐτοῦ, διότι καὶ κατ' αὐτὸν τὸν Εὐγένιον, ἐν τούτῳ ἀκριβῶς ἐγκεῖται ἡ ἐπιστημονικὴ περὶ τινος ζητήματος κρίσις καὶ πραγματεία.

Τὸ ἔργον τοῦ Εὐγενίου τοῦτο, ὅπερ φέρει τὴν ἐπιγραφὴν Λογικὴ, ὡς ἐκ τῆς ὅλης ἡμῶν πραγματείας ἀντελήφθη ὁ ἀναγνώστης, δὲν εἶναι μόνον λογικὴ διότι, ἐν ἀρχῇ μὲν, ὡς εἶδομεν εἶδος τι συνοπτικῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας, ἔπειτα δὲ πρὸς τῇ λογικῇ εἶναι καὶ Ψυχολογία καὶ Ἠθικὴ καὶ Θεολογία καὶ Μεταφυσικὴ. Ἐκτίθενται δ' ἐν αὐτῷ ἄπειροι καὶ ποικίλαι φιλοσοφικαὶ θεωρίαι ἀληθῶς τὸν θαυμασμὸν προκαλοῦσαι τοῦ ἀναγινώσκοντος καὶ τὴν πολυμαθεῖαν τοῦ ἀν-

δρὸς προδιδοῦσαι, δι' ὃ ἀληθῶς ἡ τοῦ Εὐγενίου Λογικὴ ἀποτελεῖ σύγγραμμα χρησιμώτατον, ἐὰν μὴ καὶ δι' ἄλλα, πάντως δ' ὁμως διὰ τὴν ἐν αὐτῇ πλουσιωτάτην καὶ διδακτικωτάτην ὕλην. Τὴν ὕλην δ' ὁμως ταύτην ἐρανίσας παρὰ πολλῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων, δὲν ἐταξινόμησεν ἐν διακρίσει, ἀλλὰ τοῦναντίον ὑπὸ γενικᾶς ἐπιγραφᾶς συνεκέρασε πολλαχοῦ παντοίας καὶ ὅλως πολλάκις ἀλλήλων διαφόρους φιλοσοφικὰς θεωρίας. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς κατ' ἐξοχὴν καθαρῶς λογικοῖς θέμασιν ἀνέμειξε παντοίας θεωρίας, ἔχων ὡς βάσιν τὸν Ἀριστοτέλη, καίτοι τοῦτον δὲν ἀναφέρει ὡς ἰδρυτὴν τῆς Λογικῆς, ὡς κοινῶς εἶναι παραδεδεγμένον, ἀλλὰ θεωρεῖ, ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς πραγματείας ἡμῶν εἴρηται, τοιοῦτον Ζήνωνα τὸν Ἐλεάτην ἢ τὸν Παρμενίδην. Δυνάμεθα πρὸς τούτοις νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι πολλαχοῦ τῆς Λογικῆς ἔχει ὑπ' ὄψιν τὸν φιλόσοφον Locke, οὐ τὰς θεωρίας προσπαθεῖ νὰ περιβάλη δι' ἰδίας μορφῆς. Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὰς ἐν γένει φιλοσοφικὰς εἰδήσεις, δῆλον, ὅτι παρέλαβε ταύτας παρὰ τε τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας τοῦ Brueker καὶ ἐκ τῶν φιλοσοφικῶν ἔργων τοῦ Leibnitz, τοῦ Wolf καὶ τοῦ Descartes. Ἐν ἀρχῇ τῆς Λογικῆς πραγματευόμενος περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς φιλοσοφίας, ἀκολουθεῖ τῇ γνώμῃ τῶν τότε κληρικῶν, καθ' ἣν ἡ φιλοσοφία εἶναι θεόςδοτος, πρῶτοι δὲ φιλόσοφοι οἱ προφῆται. Τοῦτο παραλαμβάνει ὁ Εὐγένιος πάντῃ ἐνεξελέγκτως, ἴσως διὰ τὸν διωγμὸν, ὃν ὑφίσταντο οἱ λόγιοι παρὰ τῶν κληρικῶν, τῶν ἀρχαίων ἔτι πεποιθήσεων ἐχομένων, οἵτινες καὶ κατηγοροῦν αὐτοῦ ὡς ἀθέου. Ἐπειτα τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς φιλοσοφίας ἀποδίδωσιν εἰς τὴν τῆς φύσεως παρατήρησιν, παραλαβὼν ἐκ τῶν τοῦ Ἀριστοτέλους Μεταφυσικῶν Α, β, ὅπου ἀναλύεται ἡ θεωρία τοῦ μεγάλου φιλοσόφου, «διὰ γὰρ τὸ θαυμάζειν καὶ νῦν καὶ πρῶτον οἱ ἄνθρωποι ἤρξαντο φιλοσοφεῖν, οἷον περὶ σελήνης παθημάτων καὶ ἀστέρων καὶ τῶν περὶ ἡλίου, καὶ περὶ τῆς τοῦ παντὸς γενέσεως», ἣν θεωρίαν παραλαβὼν ὁ Εὐγένιος δεξιῶς ἀνέπτυξε καὶ ἐπραγματεύθη διὰ μακρῶν. Ἐν ἑτέρῳ δ' ὁμως κεφαλαίῳ παραδέχεται, ὅτι τῆς φιλοσοφίας τὰ σπέρματα ἔλαβον οἱ Ἕλληνες παρὰ τῶν τῆς Ἀνατολῆς φιλοσόφων Αἰγυπτίων, Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων κλπ., ὅπερ, ὡς εἴρηται, δὲν ἔχεται ἀληθείας καὶ ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, ἐν οἷς καὶ ὁ Πυθαγόρας, μετέβησαν εἰς Ἀνατολήν, Αἴγυπτον καὶ ἄλλαχοῦ. Ταῦτα καὶ τὰ τοι-

αὐτα προδήλως μαρτυροῦσι τὴν περὶ τὴν παραδοχὴν τῶν ποικίλων εἰδήσεων καὶ τῶν διαφόρων φιλοσοφικῶν θεωριῶν εὐκολίαν τοῦ Εὐγενίου, ἅπερ ἄλλως καταδεικνύουσιν, ὅτι καὶ ὁ Εὐγένιος ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τῆς περιόδου, ἐν ἣ ἔζησε, καθ' ἣν ἡ ἐπιστημονικὴ κριτικὴ δὲν εὐρίσκετο τότε εἰς τὸ σήμερον, εἰς ὃ σήμερον εὐρίσκεται.

Περαιτέρω εἰς τὸ περὶ τῆς τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων ἐκλογῆς πρέπει τις, λέγει, νὰ τηρῇ τινα μεσότητα. Ἀντιθέτως δ' ὁμοῦ πρὸς ταῦτα, λέγει, ὅτι ὁ φιλόσοφος πρέπει νὰ εἶναι ἢ δογματικὸς ἢ σκεπτικὸς, ἐκ τῶν δύο δ' ὁμοῦ τούτων προτιμητέα ἢ τῶν δογματικῶν θεωρία, ἢ οὐδεμίαν ὡς ἡ τῶν σκεπτικῶν, πνευματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐργασίαν ἀποκλείουσα. Ὅθεν παρατηρεῖ τις εὐκόλως ἐνταῦθα τὴν ἀντίφασιν, εἰς ἣν περιέπεσεν ὁ Εὐγένιος, ἐξ ἧς ἀμφιδάλλει τις ἕνα χαρακτηρῆσιν τὸν μέγαν διδάσκαλον ὡς δογματικὸν ἢ ὡς ἐκλεκτικόν. Φαίνεται δ' ὁμοῦ μᾶλλον, ὅτι ἦτο δογματικὸς.

Περὶ δὲ τῆς φιλοσοφίας τῆς θρησκείας, λέγει, ὅτι μέχρι τινὸς πρέπει ὁ φιλόσοφος νὰ ἐρευνᾷ, ἐν ᾧ εἰς τὰς εἰδικωτέρας τῆς θρησκείας θεωρίας οὐδεμίαν οὐδέποτε πρέπει νὰ γίνηται φιλοσοφικὴ ἐργασία καὶ συμβουλεύει ποῦ τὸ πιστεύειν καὶ μὴ ἐρευνᾶν. Ἀλλ' ἡ θεωρία αὕτη βεβαίως εἶναι ἄτοπος διότι ἂν ἐκράτει, τότε πᾶσα φιλοσοφικὴ ἔρευνα καὶ πᾶσα ἐν γένει ἐπιστημονικὴ ἐργασία αὐτὸ τοῦτο ἀδύνατος θὰ καθίστατο. Ἐν δὲ τῷ κεφαλαίῳ περὶ τῆς διαιρέσεως τῆς φιλοσοφίας, ἀναγράφει ὡς τμῆμα τῆς φιλοσοφίας τὴν μηδεμίαν ὅλως πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ἔχουσαν σχέσιν ζωολογίαν, ὡς εἶδος φιλοσοφίας ὁμοίως δὲ τὴν ὑδρολογίαν ὡς καὶ ἄλλας παραλόγους τῆς φιλοσοφίας διαιρέσεις. Ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς ἄλλο τι δύναται τις νὰ ψέξῃ τὸν Εὐγένιον ἤτοι διὰ τὸ μῆκος τῶν ὀρισμῶν. Τὸν ὀρισμὸν λ. χ. τοῦ νοῦ δίδωσιν εἰς ἕξ ὅλους στίχους, ὅπερ ἀσάφειαν μᾶλλον ἢ εὐκρίνειαν ἀπεργάζεται, ἐν ᾧ αὐτὸς ὁ Εὐγένιος ὀρίζει, ὅτι ὁ ὀρισμὸς δὲν πρέπει νὰ εἶναι οὔτε λίαν διασαφητικὸς ἢτοι ἐκτεταμένος οὔτε πάλιν πολὺ περιληπτικὸς καὶ ἀκατανόητος. Ἐξ ἄλλου πολλάκις ταυτολογεῖ, ὅπερ μάλιστα ἀνιαρὸν τῷ ἀναγινώσκοντι καθίσταται. Ἐν δὲ τῷ κεφαλαίῳ περὶ τῆς πρώτης ἐννοίας συγγέει λογικᾶς καὶ ψυχολογικᾶς θεωρίας καὶ τοῦτο διότι κατ' ἐξοχὴν ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ παρέλαβε παρὰ πλείστων τὰς ποικίλας θεωρίας, ἃς ἀναπτύσσει, μάλιστα δ' ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐν ᾧ ἐν τῷ περὶ συλλο-

γισμῶν κεφαλαίῳ διαίρει πολλαχῶς τοὺς συλλογισμοὺς μὴ ἀκολουθῶν ἐν πᾶσι τῷ Ἀριστοτέλει, ὃν πολλάκις δὲν ἐδίστασε νὰ ψέξῃ.

Ἐν τούτοις κεφάλαιά τινα τῆς Λογικῆς αὐτοῦ, ἐν οἷς τὸ περὶ σκέψεως, ἦν πάνυ εὐστόχως ὀρίζει ὡς μεσάζον τι μεταξὺ ἐννοίας κρίσεως καὶ τὸ τῆς μεθοδολογίας παρὰ τοῦ Ἀριστοτέλους μὲν παραλαβὼν ἀλλ' ἐξόχως διαμορφώσας, ἐπραγματεύθη ὁ Εὐγένιος μετὰ τῆς αὐτῆς καὶ τῆς τῆς ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας καὶ λεπτότητος, ὥστε ἀληθῶς προκαλεῖ τὸν θαυμασμόν τοῦ ἀναγινώσκοντος μάλιστα ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ περὶ τῶν γνωστικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου.

Οἱ τρόποι δ' ὅμως τῆς σκέψεως ἐν τῷ περὶ ταύτης κεφαλαίῳ καὶ ἡ μεθοδολογία περὶ τοῦ ἐπιστημονικῶς ἐρευνᾶν, ἐξαιροῦσι τὸν Εὐγένιον εἰς φιλοσοφικὸν ὕψος, εἰς ὃ οὐδεὶς τῶν κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἀκμασάντων σοφῶν ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ. Ἐκ τῶν περὶ Εὐγενίου ἱστορησάντων, οἱ μὲν καταφέρονται κατ' αὐτοῦ, τινὲς δ' ἐπαινοῦσιν. Οὕτως ὁ Θερειανὸς ἐν τοῖς περὶ Εὐγενίου ἐν Ἀδαμαντίῳ Κοραῆ ἱστορουμένοις λέγει :

«Πρὸς τοὺς παιδείας πεινῶντας Ἕλληνας προσήνεγκεν ὁ Εὐγένιος βασιλικὴν ἐστίασιν· ἀλλ' ὡς μὴ ὄφελε παρέθηκε οἶνον τοῖς πυρέσσουσι καὶ μέλι τοῖς χολικοῖς. Οἱ μὲν Ἕλληνες πάσχοντες ὑπὸ λιμοῦ πνευματικοῦ ἦττον ἄρτον, ὁ δ' Εὐγένιος παρέσχε πρὸς αὐτοὺς οὐχὶ ἄρτον ἀλλὰ τὰ πολυτελέστατα τῶν βρωμάτων. Ἀντὶ εὐπέπτων καὶ ἀπλῶν σιτίων ἐπεδαφιλεύσατο εἰς τοὺς νήστεις πολύμεικτα καὶ δύσπεπτα ἠδύσματα καὶ ἄλλα δυσπόριστα καὶ ὅλως περιττὰ τρωγάλια καὶ πολυτελῆ λιχνεύματα. Λαμπρὰ ἢ παρατεθεῖσα ἐστίασις, ἀλλ' οὐχὶ ἀρμόζουσα πρὸς τὸν στόμαχον ἀνθρώπων νηστείας ὀζόντων....». Ἀλλαχοῦ δ' ὅμως ὑπερεπαινεῖ τὴν πολυμαθεῖαν καὶ τὴν τῆς διανοίας αὐτοῦ εὐρύτητα. Ἐξ ἄλλου ὁ Αἰνιὰν ὀνομάζει τὸν Εὐγένιον ἕτερον Ἀριστοτέλη, Δημοσθένη, Πλούταρχον, Νεύτωνα, Καρτέσιον. Ὁ δὲ Κούμας ἐξ ὅλων, λέγει, εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐξενίκησεν ἡ τοῦ Εὐγενίου φιλοσοφία καὶ ἡ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ σπουδὴ καὶ ὁ σεμνοπρεπῆς καὶ σοβαρὸς τοῦ ἀνδρὸς ἑλληνισμὸς, δι' ὃ πανταχόθεν πρὸς τὸν Εὐγένιον κατέφευγον, ἵνα ἀκούσωσι τὸν νέον Πλάτωνα. Ὁ δὲ Κοραῆς ἀλλαχοῦ τε καὶ ἐν τοῖς ὑπομνήμασί του «*Sur l'état de la civilisation en Grèce*», ἐπαινεῖ τὸν ἄνδρα καὶ ὁμολογεῖ, ὅτι εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ τῆς Λογικῆς συγγράμματος ὀφείλει τὰ ὀλίγα αὐ-

τοῦ φωτα, ἐν ᾧ ἐξ ἄλλου δὲν φαίνεται ὅτι ἐπεδοκίμαζε καὶ τὸν περὶ
 τὸν ἄκρατον ἀρχαϊσμόν ζήλον τοῦ Εὐγενίου, εὐλόγως δὲ πᾶς ἀπορεῖ
 διὰ τὸν ἀρχαῖζοντα ἐκείνον λεκτικὸν χαρακτήρα, ἐξ οὗ τισὶ μόνον
 εἶναι καταληπτός. Ἀλλὰ πρὸς τίνα σκοπὸν ὁ γλωσσικὸς αὐτὸς ἀρχαϊ-
 σμός; μήπως ἵνα ἐπαναφέρῃ τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τῆς εἰς τὸν κολο-
 φῶνα ἀναπτύξεως τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης; Οὐδεὶς δύναται ν' ἀμφισβη-
 τήσῃ τὴν ἀγαθὴν προαίρεσιν τοῦ μεγάλου ἀνδρός, ὅστις δ' ὅμως δὲν
 εἶχεν ὡς φαίνεται ἐννοήσει, ὅτι διὰ μιᾶς καὶ ἀποτόμως οὐδενὸς λαοῦ
 τὸν γλωσσικὸν χαρακτήρα δύναται τις νὰ μεταβάλῃ. Τί δὲ νὰ εἶπη
 τις περὶ τῶν σαλοικισμῶν καὶ βαρβαρισμῶν, ὧν βρίθουσι τὰ τοῦ ἀν-
 δρός συγγράμματα, ἐξ ὧν μάλιστα ἀχρηστα κατέστησαν ταῦτα, τοῦ
 ἔθνους κατὰ τοὺς τῆς δουλείας χρόνους μᾶλλον στοιχειώδους δεομέ-
 νου διαπαιδαγωγήσεως καὶ παιδεύσεως καὶ συγγραμμάτων ἐν ἀπλῇ
 γλώσσῃ γεγραμμένων καὶ προσιτῶν ἢ ἀνωτέρων φιλοσοφικῶν ἔργων,
 ὅπως ἀλυσιτελῶν τοῖς πολλοῖς, μόνον δ' ὀλίγοις τισὶ θιασώταις τοῦ
 μεγάλου ἀνδρός καταληπτῶν; Οἱ Ἕλληνες ἔχρηζον τότε διδασκαλίας
 καὶ βιβλίων καταλλήλων πρὸς ἀνόρθωσιν τῆς ὑπὸ τὸν Τουρκικὸν ζυ-
 γὸν βεραρημένης καὶ καταπεπονημένης αὐτῶν διανοίας καὶ συνειδή-
 σεως. Οὐδ' ἦτο δυνατόν ἐν τοῖς τοῦ Εὐγενίου χρόνοις καὶ πολὺ ἔτι
 ὕστερον ὑψηλαὶ θεωρίαι, οἷαι αἰ ἐν τῇ λογικῇ, νὰ χρησιμεύσωσι πῶς
 τοῖς Ἕλλησιν. Δὲν ἐννοοῦμεν διὰ τούτου, ὅτι κακῶς ἐποίησεν, ἂν
 ἐπεδίωκε νὰ καθάρῃ τὴν γλῶσσαν τοῦ ἔθνους, δυνάμεθα δ' ὅμως νὰ
 καταδικάσωμεν τὸν τρόπον, δι' οὗ ἐπεδίωξε τὸν σκοπὸν τοῦτον ὁ Εὐ-
 γένιος. ὅστις, ἂν ἔζη εἰς ἄλλους χρόνους, θ' ἀπέβαιεν ἀνυπέροβλητος,
 ἀλλ' ὅτι τοῦλάχιστον δὲν κατενόησεν οὐδ' ἠκαιοποιήθη τὴν ὄλην, ἐν ἣ
 τὸ ἔθνος εὐρίσκετο τότε, διανοητικὴν καὶ γλωσσικὴν κατάστασιν. Ἐν
 τούτοις ἀναντίλεκτος καὶ ἐκπληκτικὴ εἶναι ἡ τοῦ ἀνδρός πολυμαθία
 καὶ εὐφυΐα, ἣν ἀδύνατον πᾶς τις ἔστω καὶ μόνον τὴν Λογικὴν αὐτοῦ
 διεξελθὼν ν' ἀρνηθῇ. Ὁ Εὐγένιος ὑπῆρξεν ὁ μέγιστος καὶ ὑπέρτατος
 τῶν συγχρόνων αὐτοῦ λογίων διὰ τε τὰ φυσικὰ καὶ τὰ ἐπίκτητα δια-
 νοητικὰ πλεονεκτήματα. Ἐκ φύσεως μεγάλης διανοίας ὢν, διὰ τῆς
 ἐνδελεχοῦς μελέτης καὶ σπουδῆς κατέστη καὶ ὁ πολυμαθέστατος πάν-
 των τῶν συγχρόνων του. Ἄν δ' ἡμεῖς νῦν δυνάμεθα νὰ ἐλέγξωμεν
 σφάλματά τινα τοῦ ἀνδρός, εἰς τοῦτο ἡγαγεν ἡμᾶς ἡ παρέλευσις
 τοσοῦτου χρόνου, καθ' ὃν τὴν ἐπιστήμην καθ' ἑλίου εἰς ἀκμὴν προηγά-

γομεν. Οὕτως ὁ Βούλγαρις διδάσκων καὶ συγγραφέων, συζητῶν καὶ ἐρμηνεύων, κατώρθου πολλαχοῦ νὰ ἐπιβάλληται καὶ τὸν πρὸς τὴν παιδείαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν ἔρωτα τῶν νέων Ἑλλήνων, οἷς ἦτο δυνατόν, νὰ διεξεγείρη, δι' ὃ, ὅπου ἐδίδασκε, ἐποίησε τοῦτο πρὸς μεγίστην διὰ τὸ μέλλον· τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ὠφέλειαν, καταλιπὼν ἀνεξίτηλα τὰ ἴχνη τῶν φιλοσοφικῶν, φιλολογικῶν, φυσικῶν κλπ. ἐπιστημονικῶν αὐτοῦ διδασκαλιῶν καὶ θεωριῶν. Ἴσως οὐχὶ ἄνευ τινὸς ὑπερβολῆς δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ τοῦ Εὐγενίου δρασίς πολλαχῶς συνέτεινεν εἰς τὴν μετὰ ταῦτα πλείστων ἄλλων λογίων Ἑλλήνων ἀνάδειξιν. Πρωτοφανῆ ἀληθῶς τοῦ ἀνδρὸς δρασίον καὶ ἀκάματον δραστηριότητα μαρτυρεῖ ὁ πολυπλόκτος βίος του, ὁ πλήρης θλίψεων καὶ διωγμῶν, πλήρης πάθημάτων καὶ ἐρίδων. Ἐν τούτοις δ' ὁμως παρὰ τοὺς τῆς τύχης διωγμοὺς δύναται τις μετὰ θάρρους νὰ εἴπη, ὅτι ὁ Εὐγένιος ἐχάραξε νέαν ὄλωσ ὁδὸν πρὸς τὴν τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων παιδείαν καὶ φιλοσοφίαν καὶ εἰς τὸν καθ' ὅλου τρόπον τῆς τῶν Ἑλλήνων διανοήσεως. Διότι τίνα ἄλλον παρὰ τὸν Βούλγαριν μείζονα ὁ 17ος δύναται νὰ ἐπιδείξῃ αἰῶν; Δὲν δικαιοῦμεθα νὰ ὀνομάσωμεν αὐτὸν πατέρα τῆς νεωτέρας τῶν Ἑλλήνων παιδείας καὶ φιλοσοφίας, οὐχὶ βεβαίως ὡς τι νέον ἐν τῷ φιλοσοφικῷ ὀρίζοντι ἐμφανίσαντα, ἀλλ' ὡς δόντα τὴν πρώτην ὠθησιν πρὸς τὴν παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἑλλησι ἐνασχόλησιν πρὸς παιδείαν; Ὅτι ταῦτα εἶναι ἀληθῆ πιστοῦται ἐκ τῆς ἐξαιρετικῆς ἐκτιμῆσεως, ἧς, ὅπου ἂν μετέβη ὁ Εὐγένιος, ἔτυχεν. Ἡ ἄκρα καὶ τελεία παιδείσις εἶναι ἡ ἀφορμὴ τῆς ὑπὸ πλείστων συγχρόνων αὐτοῦ ἀνδρῶν ὑποστηρίξεως τοῦ Εὐγενίου, ἐξ ἧς τε καὶ τῆς φυσικῆς αὐτοῦ εὐφυΐας μέγιστος ἀπόστολος ἠδυνήθη τῆς ἑλληνικῆς μάλιστα φιλοσοφίας ν' ἀναδειχθῆ ὁ Εὐγένιος.

Τοσαῦτα κατὰ τὴν ἡμετέραν κρίσιν περὶ ἀνδρὸς μεγίστου διαλαβόντες, ἐξαιτούμεθα τὴν εὐμένειαν καὶ τὴν ἐπιείκειαν τοῦ ἀναγνώστου, ὅστις ἄς ἔχη ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὸ ἀλάθητον ἐν παντὶ μὲν ἔργῳ μάλιστα δ' ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πραγματείᾳ, τῇ ἐξηγμένῃ ἐξ ἔργου ἐν κακοζήλωσ ἀρχαῖζούσῃ φράσει γεγραμμένου καὶ ἐξ ἑπτακοσίων καὶ πλέον σελίδων ἀποτελουμένου, ποικίλου καὶ διαφορωτάτου τὸ περιεχόμενον, ἐν τοιαύτῃ πραγματείᾳ, λέγομεν, τὸ ἀλάθητον εἶναι δυσχερές, ἂν μὴ ὄλωσ ἀδύνατον.